

# Suluk Pêdhalangan



dêning: S. Padmosoekotjo

SULUK PADHALANGAN ABASA JAWI-KINA  
INGKANG LÊRÊS TUWIN KATRANGANING  
TÊMBUNG-TÊMBUNGIPUN

Kaimpun dêning  
S. PADMOSOEKOTJO

*Dhandanggula*

Mamring manis palêsthaning tulis, pinêngetan Slasa Paing tanggal, ping *pitulas* wayah sore, *Mei* sangkalan taun, *SUKA WULANG TRUSTHA SAJATI*, jumbuh lan warsa Jawa, *Jimawal* ing windu, *Kunthara* ing mangsa *Saddha*, *Madilawal* ping *Wolulikur* marêngi, *ARUM LUHUR TRUSTHENG TYAS*.

## *Atur pangiring.*

Nuwun,

Anggen kula ngimpun „Suluk padhalangan abasa Jawi-kina” kanthi katrangan têngesing têngung-têngungipun, sasampunipun kula mirêng/mangrêtos bilih:

1. Suluk-suluk abasa Jawi-kina ingkang dipun-ucapakên déning para dhalang, ingkang sampun nate kula pirêng wontên ing pagêlaran ringgit purwa utawi saking giyaran R.R.I umumipun sami *kirang lêrês*.

2. Sêrat-sêrat „*gegaran sinau ndhalang*” ingkang sampun nate kula waos, cakêpaning suluk-sulukipun ingkan abasa Jawi-kina, umumipun inggih *kirang lêrês*.

3. Para dhalang ingkang sampun nate kula takeni, umumipun sami *botên mangrêtos* dhatêng suraosing cakêpanipun suluk abasa Jawi-kina ingkang dipun-ucapakên.

Sapunika jaman pembangunan. Padhalangan inggih prêlu tumut dipun-bangun. Inggih kirang lêrês, prêlu dipun-lêrêsakên. Suluk-sulukipun dhalang ingkang abasa Jawi-kina kédah kenging dipun-têngesi secara ilmiah. Dhalang piyambak kédah mangrêtos dhatêng suraosing cakêpanipun sadaya suluk ingkang dipun-ucapakên.

Suluk padhalangan abasa Jawi-kina punika meh sadaya pethikan saking *KAKAWIN BHARATAYUDDHA* karyanipun Êmpu Sêdah lan Êmpu Panuluh ing jamanipun Prabu Jayabaya (Kediri). Wonten 1 ingkang pêthikan saking *KAKAWIN RAMAYANA*.

Wonten ing buku punika, suluk-suluk abasa Jawi-kina kasêrat ing *aksara Jawi kados aslinipun*. Ugi kasêrat ing aksara Latin, kangge para sadherek ingkang kirang pana dhatêng

aksara Jawi.

*Kakawin* punika sabên 1 sloka utawi 1 padêswara = 2 padadirga = 4 padapala. Dhapukanipun *Kakawin* awêwaton *LAMPAH* lan *GURU-LAGHU* utawi *DHONG-DHING*.

*Lampah* punika kathahing wanda sabên 1 padapala. *Guru* (*dhong*) punika suwantên antêb (awrat). *Laghu* (*dhing*) punika suwantên ampang (entheng).

Inggang kalêbêt *GURU* punika ungêlipun wanda inggang: I Aswantên panjang. II Wanda mawa „e” utawi „o”. III Wanda sigêg. Sanesipun tigang warni punika kalêbêt *LAGHU*.

*GURU* utawi *LAGHU* punika botên namung pinanggih wontên ing sabên wêkasaning padapala, nanging ugi pinanggih wontên ing wiwitan lan têngah-têngahipun padapala.

Sarehning dhapukan *KAKAWIN* punika ngangge wêwaton inggang *GUMATHOK* sangêt, cakêpanipun botên kenging dipun-ewahi ing sapurun-purunipun kemawon. Saya botên kenging, manawi anggenipun ngewahi punika njalari cakêpanipun *KAKAWIN* lajêng dados ungêl-ungêlan inggang *tanpa tégês*. Punika nama *ngrisak* utawi *mbibrahakên* *KAKAWIN*.

Prêlu kawuningan:

1. Suluk-suluk abasa Jawi-kina inggang kawrat ing buku punika namung miturut *ungêlipun inggang asli*, tanpa wêwahan wanda „o” inggang minangka *kombangan*.



2. Suluk abasa Jawi-kina inggang kangge *ADA-ADA* (ada-ada grêgêt-saut), limrahipun botên ngantos dumugi wêkasanipun sloka. Wontên ing pundi kendêlipun (pêdhotipun), botên prêlu kapratelakakên ing buku punika, sabab para dhalang têngtu sampun ngrêtos.

3. Katranganing têmbung-têmbung ingkang kawrat ing buku punika sapêrangan agêng miturut *Oudjavaansch-Nederlandsche Woordenlijst* door *Dr. H. H. Juynboll*. Satunggal-kalih wontên ingkang miturut Bausastra karanganipun *J. F. C. Gericke* lan *T. Roorda*.

Sadaya panyêda (kritik) ingkang tumuju murih saening isinipun buku punika, badhe katampi dêning pangimpun kanthi atur panuwun.

Pangimpun  
*S. Padmosoekotjo*

*Pitêdah cêkak pamaosipun Jawi-kina.*

1. Aksara Latin ing Jawi-kina umumipun pamaosipun sami kaliyan ing Jawi-enggal.
2. Vokal kawaos limrah: *a, i, ê, u, e, o*.
3. Vokal kawaos panjang: *ā, î, ö* (*ê* panjang), *ū, ai* (kados *e* panjang), *au* (kados *o* panjang).
4. *r* kawaos *rê* (aksara Jawi sandhangan kêrêt).
5. *a* = *a* ing basa Indonesia.
6. Aksara mahaprana: *kh, dh, th, ch, jh, ph, bh, gh, ça*, kawaos mawa abab kathah.
7. *ş* = *s* nanging langkung ngêsês. *ç* = *ş* langkung ngêsês malih.
8. *ḥ* = *n*. Nanging *ḥ* mawa abab kathah.
9. *ñ* = *ny* ing basa Indonesia.
10. „*nya*” ing aksara Jawi  Yen „*nya*” ing basa Indonesia = 
11. Pamaosipun Jawi-kina awêwaton çāstra-lampah. Aksara pêjah (sêsigêg) ing wêkasan ing têngung gêsang malih, yen têngung ing candhakipun apurwa vokal. Tuladhaniipun:

Awighnam astu.	Awighnamastu.
Sang Uttari.	Sanguttari
Akon aku mājar i.	Akonaku mājari.
Wukir mwang alas.	Wukir mwangalas.

Cêkap sêmanten minangka ancêr-ancêr pamaosipun Suluk abasa Jawi-kina.



*Katranganing têmbung-têmbungipun:*

1. ລັ່ງລັ່ງ *lêng-lêng* = anglam-lami (Indonesia: mengasyikkan, menyebabkan orang terpesona).
2. ຫາຣາຍຼາ *rāmya* = endah, nêngsêmakên (Indonesia: indah, menawan hati).
3. ສາສາງກາ *çaçāngka* (kawaos: sasangka) = rêmbulan.
4. ກຸມເຢັນ *kumêñar* (kawaos: kumênjar) = sumorot, sumunar.
5. ມາງເຣັງກາ ກຸມ ນິງ ປຸຣີ *mangrêngga rûm ning puri* = ngrêngga kaendahaning puri (kadhaton, kaputren).
6. ມາງກິນ ທານ ປາສິຣິງ *mangkin tan pasiring* = saya tanpa tandhing, saya ora ana kang madhani (endahe).
7. ທາເລັປ ອິກາງ ມາສ *halêp ikang umah mās* = endahe suyasa kencana.
8. ລືວີ ມຸຣຸບ ຣິງ ລາງິຕ *lwir murub ring langit* = pèpindhane (omah mas kang sumunar iku) kaya murub ing langit.
9. ທິກວານ *têkwan* = sarta, lan maneh, apa maneh.
10. ສາຣວວາ ມາຣິກ *sarwwa manik* = sêsotya maneka warni, sawarnining sêsotya (Indonesia: segala macam manikam).
11. ທາວິງ *tawing* = tebeng, srawing; aling-aling? (Indonesia: tirai, tabir).



12. *ᮘᮧᮒ᮪ᮒ* *sinawung* = dipun-salut, linapis.
13. *ᮘᮧᮒ* *suji* = I Êri, sunduk. II Sulaman, renda.
14. *ᮘᮧᮒ᮪ᮒ ᮘᮧᮒ᮪ᮒ ᮘᮧᮒ᮪ᮒ ᮘᮧᮒ᮪ᮒ ᮘᮧᮒ᮪ᮒ* *sākṣāt sêkar ning suji* = pêpindhanipun kados reroncening sêkar (kados sêkar rinonce).
15. *ᮘᮧᮒ᮪ᮒ ᮘᮧᮒ᮪ᮒ ᮘᮧᮒ᮪ᮒ* *ungguan Bhānumatī* = papan-padununganipun Bhānumatī (ing padhalangan: Banuwati).
16. *ᮘᮧᮒ᮪ᮒ ᮘᮧᮒ᮪ᮒ ᮘᮧᮒ᮪ᮒ ᮘᮧᮒ᮪ᮒ ᮘᮧᮒ᮪ᮒ* *yan āmrêm alangō mwang nātha Duryyodhana* = manawi sare alelangen (sih-sinihan) kaliyan Prabu Duryyodhana.
17. *ᮘᮧᮒ᮪ᮒ* *langö* = endah, kaendahan, klengenan. *ᮘᮧᮒ᮪ᮒ ᮘᮧᮒ᮪ᮒ* *alangö* = alelangan (sih-sinihan).

*Suraosipun:*

Endah anglam-lami (warnipun) rêmbulan ingkang sumunar ngrêngga mêmanising puri (kadhaton), (njalari) saya tanpa timbang (botên wontên ingkang nyameni) endahipun suyasa kêncana (griya êmas) punika, (sorotipun sumunar) pêpindhanipun kados murub ing langit; punapa malih tebengipun linapis sêsotya maneka warni ingkang pêpindhanipun kados sêkar rinonce, (ing ngriku) papan-padununganipun (Dewi) Bhānumatī, manawi sare alelangen kaliyan Prabu Duryyodhana.

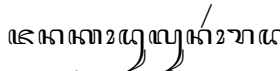
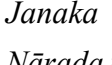
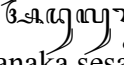
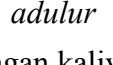

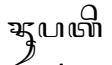

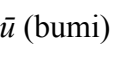


pagêlaran ringgit purwa kangge sulukan ing *sasampunipun* sulukan *pathet nêném agêng*, ing saderengipun *wiwit ginêm*.

*Katranganing têmbung-têmbungipun:*

1. ೀଁ ೀଁ *lêngêng* = endah, asri, nêngsêmakên.
2. ೀଁ ೀଁ *gati* = kawontênan. ೀଁ ೀଁ *hawan* = margi.
3. ೀଁ ೀଁ ೀଁ ೀଁ ೀଁ ೀଁ *lêngêng gati nikang hawan* = asri-nêngsêmakên kawontênaning marginipun.
4. ೀଁ *sabha* = bangsal papan sarasehan, papan rêmbagan; pendhapa kraton.
5. ೀଁ ೀଁ *samantara* = botên antawis dangu (Indonesia: sementara itu, segera sesudah itu).
6. ೀଁ ೀଁ ೀଁ *têgal Kuru* = ara-ara Kuru (Indonesia: tanah lapang Kuru).
7. ೀଁ ೀଁ *narāryya* = ೀଁ *nara* (tiyang) + ೀଁ *aryya* (minulya, sebutanipun darah luhur). Ing sêkar punika têmbung „*narāryya*” sami kaliyan: Prabu.
8. ೀଁ ೀଁ ೀଁ *narāryya Kṛṣṇān laku* = Prabu Kṛṣṇa ôlehe tîndak, tindakipun Prabu Kṛṣṇa.
9. ೀଁ ೀଁ ೀଁ *Kṛṣṇān laku* = ೀଁ ೀଁ *Kṛṣṇa* + ೀଁ *an* (ôlehe, angggenipun) + ೀଁ *laku* = Kṛṣṇa angggenipun tîndak, tindakipun Kṛṣṇa.
10. ೀଁ ೀଁ ೀଁ ೀଁ *sirang Paraçurāma Kaṇwa* ---

= panjênênganipun Paraçuma, Kaṇwa, ---.

11.  Janakādulur Nārada =  *Janaka* +  *adulur* (sêsarêngan) +  *Nārada* = Janaka sesarêngan kaliyan Nārada.
12.  *kāryya* = ayahan, padamêlan (Indonesia: tugas, pekerjaan).
13.  *Bhūpati* =  *bhū* (bumi) +  *pati* (pangagêng)  
= raja, ratu.

### *Suraosipun:*

Asri-nêngsêmakên kawontênanipun margi ingkang (ngênêr) dhatêng bangsal (papan pirêmbagan) Hastina. Sarêng tindakipun Prabu Kṛṣṇa dumugi ing ara-ara Kuru, panjênênganipun kêpanggih (kêpêthuk) kaliyan Paraçurama, Kaṇwa lan Janaka (ingkang sampun sami asalia dewa) sêsarêngan kaliyan (Batara) Nārada; (sakawan punika) sami tumut mbiyantu pakaryanipun (tugasnya) Sang Prabu.



൧. *utkaca* (sirah, rambut ing sirah?) = ingkang  
 sirahipun awangun kados kuwali. *ut* = nginggil,  
 puncak. *kaca* = rambut.

3. *kinon* = *kon* + sêsêlan *in* =  
 dipun-dhawuhi.
4. *mapagārkkasuta* = *mapaga*  
 (supados ngalawan) + *arkkasuta* (putranipun  
 Arkka. Bathara Arkka punika Bathara Surya. Dados:  
 Arkkasuta punika kajêngipun putranipun Bathara Surya,  
 inggih punika Sang Karna).
5. *(Sang Hyang) Arkka* = Aditya, Aruna, Surya,  
 (Dewaning) srêngenge.
6. *ira* = panambang tumrap „*sira*” (pratama-purusa  
 utawi: orang ketiga), limrahipun dipun-jarwakakên  
 „*panjênênganipun*”.
7. *têkap* = dèning (Indonesia:oleh).
8. *têkap ira Kṛṣṇa* = dèning panjênêngan-  
 ipun (Prabu) Kṛṣṇa.
9. *muji* = mangalêmbana.
10. *çakti nira* = kasêktening panjênênganipun,  
 inggih punika kasêktening Ghaṭotkaca.
11. *sang inujaran* = *ujar* + sêsêlan







*Cathêtan: Tembung „ogha rapuh” akeh dhalang kang kliru „angga rapuh”.*

Ing nginggil punika dipun-wastani sêkar *Wisarjita*, isinipun nyariyosakên candraning alam ing Hastina ing wanci dalu ngajêngaken gagat rahina. Nalika punika Prabu Krêsna dutanipun Pandawa nyare wontên ing suyasa padalêmanipun Sang *Widura*, dereng nindakakên ayahanipun rêmbagan kaliyan Korawa. Dados, Prabu Krêsna dereng priksa antêbing tekadipun Korawa (Duryodhana) „*aluwung ngulungakên wêwênangipun Pandawa sapalihing nagari Hastina, punapa milih dumadosipun pêrang Bhāratayuddha*”.

Wontên ing pagêlaran ringgit purwa sêkar *Wisarjita* punika kangge sulukan *pathet manyura*.

Tembung „*manyura*” punika asalipun saking têmbung Kawi utawi Jawi-kina (aslinipun saking basa Sangsêkêrta) „*mayura*”. Têgêsipun: pêksi „*merak*”. Dados, *pathet „manyura”* têgêsipun *pathet „merak”*. Milanipun dipun-wastani *pathet „manyura”* utawi *pathet „merak”*, sabab *pathet* punika panganggenipun manawi sampun *pêrak enjing*, watawis wiwit jam 03.00 dalu. Pagêlaran ringgit purwa (ringgitan) punika kêdahipun dipun-tindakakên ing wanci dalu, kintên-kintên wiwit jam 21.00. Panganggenipun *pathet*: jam 21.00 – jam 24.00 *pathet nênêm*, jam 24.00 – jam 03.00 *pathet sanga*, jam 03.00 – jam 06.00 *pathet manyura*.

*Katranganing têmbung-têmbungipun:*

1. ꦩꦺꦃ꧀ ꦫꦲꦶꦤꦶꦁ *meh rahina* = (wancinipun) ndungkap raina, meh siyang.
2. ꦩꦺꦃ꧀ ꦫꦲꦶꦤꦶꦁꦱꦺꦩꦸ ꦧꦁꦒ *meh rahināsêmu bāng* = ꦩꦺꦃ꧀ *meh*

(ndungkap) + 𑀲𑀸𑀓𑀾𑀢𑀺 *rahina* (siyang) + 𑀮𑀸𑀢𑀺𑀓 *asemu* (radi) + 𑀧𑀸𑀢𑀺 *bāng* (abrit) = (wancinipun) ndungkap siyang, (ing sisih wetan langitipun katingal) radi abrit.

3. 𑀮𑀸𑀢𑀺𑀓 𑀲𑀸𑀢𑀺𑀓 *Hyang Aruṇa* = Hyang Arkka, Hyang Aditya, Hyang Surya = srêngenge.
4. 𑀮𑀸𑀢𑀺 *ogha* = sêsakit mripat.
5. 𑀲𑀸𑀢𑀺 *rapuh* (*rapu*) = kêsêl, lêsu, lungkrah, nglokro.
6. 𑀲𑀸𑀢𑀺 𑀲𑀸𑀢𑀺 𑀲𑀸𑀢𑀺 𑀲𑀸𑀢𑀺 𑀲𑀸𑀢𑀺 𑀲𑀸𑀢𑀺 *kadi netra ning ogha rapuh* = kados (abritipun) mripat ingkang (nglêrêsi) sakit.
7. 𑀲𑀸𑀢𑀺 𑀲𑀸𑀢𑀺 *kokila* (Bausastra J.F.C. Gericke – T. Roorda: de zwarte of Indische koekkoek) = pêksi êngkuk.
8. 𑀲𑀸𑀢𑀺 𑀲𑀸𑀢𑀺 𑀲𑀸𑀢𑀺 *çabda ni kokila* = swantêning pêksi êngkuk, ocehing pêksi êngkuk.
9. 𑀲𑀸𑀢𑀺 𑀲𑀸𑀢𑀺 *ring kanigara* = ing wit kanigara.
10. 𑀲𑀸𑀢𑀺 𑀲𑀸𑀢𑀺 *kêtêr* = gêtêr (Indonesia: getar, geletar).  
𑀲𑀸𑀢𑀺 𑀲𑀸𑀢𑀺 *sakêtêr ni* = kados gêtêripun, kados pangrêng-iking, kados pangrêngihipun.
11. 𑀲𑀸𑀢𑀺 *kidung* = têmbang (Indonesia: nyanyian, syair).
12. 𑀲𑀸𑀢𑀺 *kūng* = sakit asmara, sakit brangta, kandhuan rimang, kasmaran.
13. 𑀲𑀸𑀢𑀺 *akūng* = ngalami kasmaran, nandhang brangta (Indonesia: menderita sakit asmara, jatuh cinta).





Ing nginggil punika namanipun sêkar *Bhramarawilasita*, tégêsipun: Kombang botên têntrem. Isinipun *nyandra* kawontênanipun Suwêlagiri (ardi Suwêla). Suwêlagiri punika dununging pasanggrahanipun *Sang Ramawijaya* sawadyabalanipun wanara, nalika *Langka* (ing padhalangan: Ngalengka) lumawan Prabu Dasamuka sawadyabalanipun.

Wonten ing pagêlaran ringgit purwa ginanipun sêkar *Bhramarawilasita* punika kangge sulukan *pathet manyura jugag*, kangge singgêtan bêdholan utawi kangge nyêlani *pathet manyura wantah*.

*Katranganing têmbung-têmbungipun:*

1. ꦗꦲꦤ꧀ ꦗꦲꦤ꧀ *jahnî* = Jahnawi = toya, ugi atêgês: bêngawan Gangga.
2. ꦪꦲꦤ꧀ ꦪꦲꦤ꧀ *yāhning* = ꦪ ꦪ (Indonesia: ia) + ꦲꦲꦤ꧀ *ahning* (bêning).
3. ꦗꦲꦤ꧀ ꦪꦲꦤ꧀ *jahnî yāhning* = toyanipun bêning.
4. ꦠꦭꦒꦏꦢ ꦭꦒꦏꦢ ꦭꦒꦏꦢ *talaga kadi langit* = tлага (wiyaripun ngilak-ilak) kados langit.
5. ꦩꦩꦧꦁ ꦠꦁ ꦥꦱ꧀ *mambang tang pās* = kumambang bulusipun.
6. ꦮꦭꦤ ꦸꦥꦩꦤ ꦤꦶꦏꦏꦺ *wulan upama nikā* = pêpindhanipun kados rêmbulan. Inggang dipun-pêpindhakakên kados rêmbulan punika bundêring badanipun bulus inggang wontên ing tлага punika.

7.  $\text{wintang tulyang kusuma ya sumawur}$  = kados lintang-lintang (ing langit) pêpindhanipun sêkar-sêkar ingkang sumawur.
8.  $\text{lumrā}$  = sêmêbar (Indonesia: terserak).
9.  $\text{sari}$  = I Sêkar. II Sarinipun sêkar (Indonesia: tepung sari).
10.  $\text{lumrā pwekang sari kadi jalada}$  = sarining sêkar ingkang sumêbar pêpindhanipun kados mega.

*Suraosipun:*

Toyanipun (tlaga ing Suwêlagiri) bênging, (jêmbaripun) tlaga (ngilak-ilak) kados langit; bulusipun kumambang, (bundêring badanipun bulus punika) pêpindhanipun kados rêmbulan. Kados lintang-lintang (ingkang anjrah ing langit) pêpindhan sêkar-sêkar ingkang sumawur, sari-sarinipun sêkar (Indonesia: tepung sari) sumêbar kados mega.

*Cathetan:*

Têmbung-têmbung „*mambang tang pas*” (bulusipun kumambang), kathah dhalang ingkang klintu „*kêmbang tapas*”, satêmah lajêng tanpa têngês.



badhe ngrênggêp sanjata, saking muntabing panggalihipun, jlêg têdhak saking kreta musthi sanjata *Cakra* nôdya mrajaya Mahasenapati Bhisma. Nanging lajêng dipun-tututi Arjuna, dipun-pênggak tuwin dipun-engêtakên sampun ngantos kela-jêng nêrak prasêtyanipun.

Wontên ing pagêlaran ringgit purwa sêkar punika limrahipun dipun-êngge *Sêndhon Sastradalan*.

*Tégésing têmbung-têmbungipun:*

1. तत्कालं *tatkāla* = nalika.
2. नृप नृपति *nṛpa (nṛpati)* = Ratu. ऋषि ऋषिः *nṛpa Kṛṣṇa* = Prabu Kṛṣṇa.
3. ततुलुस *tulus* = saestu, siyos. तनतुलुस *tan tulus* = botên saestu, botên siyos, sande (wurung).
4. अनाक्र *aṅakra* = namakakên sanjata cakra, nyakra.
5. ऋषिः *ṛṣiḥ* = Rêsi linangkung, Rêsi pinunjul, Rêsi agung.
6. गङ्गा *Jāhnawī* = bêngawan Gangga, utawi atêgês: Dewi Gangga.
7. गङ्गासुत *Jāhnawīsuta* = putranipun Dewi Jāhnawī, putranipun Dewi Gangga, inggih punika Sang Dewabrata utawi Rêsi Bhisma.
8. नङ्का *ngkā* = ing ngrika, lajêng (Indonesia: di sana, lalu, maka).





ngal) +  $\text{ujwala}$  (sorot, sunar, cahya) = katingal sumorot, katingal makantar-kantar.

20.  $\text{mari katarojwala}$  = botên katingal makantar-kantar malih.

21.  $\text{lésu}$  = lungkrah (jalaran saking kêsêlipun), tanpa daya.

22.  $\text{tékwan}$  = mandar, lan malih, punapa malih, punapa dene.

23.  $\text{puh}$  = sirna kêkiyatanipun, pêpês manahipun.

24.  $\text{lumihat ri sang wara Çikaṇḍi}$  = ndulu (sumêrêp) dhatêng sang linangkung Çikaṇḍi (ing padhalangan: Srikandhi).

25.  $\text{gupe (gupay)}$  = kêsêl, ringkih, lêmês, lungkrah, kêndho.

26.  $\text{karaṇa ni gupe nirāлага}$  ( $\text{nira + alaga}$ ) = njalari kêndho tandanging pêrangipun.

*Suraosipun:*

Nalika Prabu Krêsna sande (botên siyos) namakakên sanjata cakra dhatêng Rêsi agung putranipun Dewi Jahnawi (inggih punika Rêsi Bhisma utawi Dewabrata), panjênênganipun kêkalih (inggih punika Prabu Krêsna kaliyan Arjuna) lajêng minggah ing kreta (kreta pêrang), tumuntên (Arjuna) ngincêngakên jêmparingipun pinunjul. Botên lêpat (panjêmparingipun Arjuna), njalari sudaning kalangkunganipun Sang



kendêl, dipun-pungkasi sarana kembangan „O”.

*Têgêsing têmbung-têmbungipun:*

1.  $\text{ନିୟତା}$  *niyata* = tartamtu, mêsthi.
2.  $\text{ଲାରୁତ}$  *larut* = larut-mirut, sirna-gêmpang, tumpês-tapis, têlas babar-pisan.  $\text{ଲାରୁତା}$  *laruta* = badhe brastha, badhe têlas babar-pisan.
3.  $\text{ସାକ୍ସେହ ନିଂ}$  *sakweh ning* = sagunging, sanggyaning, sadaya.
4.  $\text{ଯୋଧା}$  *yodhā* = pêrajurit.
5.  $\text{କୂରୁକୂଳା}$  *kurukula* = têdhak-turunipun Kuru, inggih punikā ingkang sinêbut *Kurawa*.
6.  $\text{ସାକୂରୁକୂଳା}$  *sakurukula* = sadaya têdhak-turunipun Kuru, sadaya Korawa.
7. *ya* = I Manawi. II Piyambakipun. III Punika. IV Jalaran (amargi).
8.  $\text{କୂରୁ}$  *Kuru* (Prabu Kuru) punika têdhakipun Prabu Bharata turun kaping 7. Inggih Prabu Kuru punika ingkang yasa Têgal Kuru (ara-ara Kuru): lan inggih Sang Kuru punika ingkang mahanani wontênipun têmbung „*KORAWA*”, têngêsipun: têdhakipun Kuru. Wondene Prabu Kuru punika putranipun Prabu Sambrana (Samwarana) ingkang miyos saking prameswari widadari Dewi Tapati. Sang Dewi





Wontên ing pagêlaran ringgit purwa sêkar punika kangge sulukan *pathet manyura ageng*, limrahipun ing sasuwukupun gendhing *Damarkeli*, kadhatonan Hastina prameswari Dewi Banuwati.

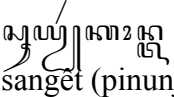


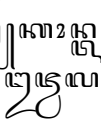
*Katranganing têngbung-têngbungipun:*

1. ꦏꦶꦪꦺꦤ kilyan = dadosipun têngbung Jawi-enggal (krama): kilen, ngoko: kulon.
2. ꦏꦶꦪꦺꦤ꧀ꦱꦏꦶꦫꦶꦏꦏꦏꦶ kilyan sangka rikā = mangilen saking ngriku, ing sakilening punika (maksudipun ing sakilenipun kadhaton Hastina).
3. ꦠꦩꦠꦩꦤ tāman = I Patamanan. II Sami kaliyan „tan” = botên.
4. ꦲꦫꦺꦥꦠ arêpat = kêmpal; wontên, samêkta (Indonesia: hadlir).
5. ꦫꦺꦤꦶꦫꦺꦤ꧀ rehnya = pranatane, pasang-rakitipun.
6. ꦧꦺꦭꦺ bale = griya. (Griya ingkang dumunung ing patamanan namanipun: *pantisari*.)
7. ꦧꦺꦭꦺꦏꦏꦺꦴꦤꦏꦺ bale kâncana = griya êmas, pantisari êmas.
8. ꦕꦺꦧꦲꦧꦫꦺꦫꦺ çobhābhrā = ꦕꦺꦧꦲ çobha (bagus, endah, asri) + ꦲꦧꦫꦺ abhra (endah, sumorot) = endah sangêt, endah anglam-lami (Indonesia: indah permai).
9. ꦥꦮꦮꦭ pawal = krikil (Indonesia: batu kerikil); jinisipun





ingkang dipun-tatah. (Rêca?) Indonesia: perhiasan berujud barang yang dipahat. (Arca?)

21.  *sūryyakānta* = jinisipun sêsotya ingkang sae sangêt (pinunjul), saweneh wontên ingkang nêgêsi: hablur.
22.  *sūryyakāntojwala* =  *sūryyakānta* (sêsotya linangkung, hablur) +  *ujwala* (sorot, sumorot).

*Suraosipun:*

Ing sakilenipun punika (inggih punika ing sakilenipun kadhaton Hastina) wontên patamanan mawi pantisari êmas (bale kencana) ingkang saklangkung endah anglam-lami. Krikil-krikil asorot bêning ingkang sumêbar ing plataran campur kaliyan mutyara, katingalipun endah sangêt. Pageripun tembok rinêngga widuri lan amaranila (sêsotya awarni biru) lan (pêpêthan) tunjung saking mirah mancorong (sumorot). Pating glebyar sorotipun intên rêrêngganing gapura, rêca-rêcanipun rinêngga suryakanta sumorot.



Krêsna bab „DHARMANIPUN SATRIYA” lan dipun-wejang ing babagan SANGKAN – PARAN. Wasananipun Arjuna lajêng katetangi panggalhipun, madêg suraning panggalih nedyana mbrastha mêngsah-mêngsahipun.

Wontên ing pagêlaran ringgit purwa sêkar punika kangge sulukan (ada-ada) adêgan Arjuna.

*Katranganing têmbung-têmbungipun:*

1. ୟୁລທଁ ୟୁລທଁ *mulat* ( ୟୁລທଁ *ulat* + sêsêlan ୟୁ ୟୁ *um*) = ndulu, ningali, nolêh.
2. ୟାମା *mara* (têmbung *lingga*, sanes têmbung andhahan ingkang saking *lingga* „*para*”) = kalêbêt „partikel pementing” kangge nyangêtakên suraos.
3. ୟାଋଋଁ ୟାଋଁ ୟୁ *Sang Arjunāsêmu* = ୟାଋଋଁ ୟାଋଁ *Sang Arjuna* + ୟାଋଁ ୟୁ *asêmu* (katingal kados, katingal radi).
4. ୟାମାଋଁ *mānuṣa* = manungsa, tiyang. ୟାଋଁ ୟାମାଋଁ ୟାଋଁ *kamānuṣan* = (Walandi: aangedaan, geroerd, verbaasd) mêsakakên, trênyuh manahipun, gumun.
5. ୟାଋଁ ୟାଋଁ ୟାଋଁ *kāsrêpan* (ka + srêp/sêrêp + an) = trênyuh, karêfantan panggalhipun (Indonesia: pilu hati).
6. ୟାଋଁ ୟାଋଁ *tingkah* = kawontênan, dhapukan, tatanan (Indonesia: keadaan, susunan, peraturan).
7. ୟାଋଁ ୟାଋଁ *paḍa kadang* = sadaya (kaprênah) sadherek.
8. ୟାଋଁ ୟାଋଁ ୟାଋଁ *taya wwang waneh* = botên wontên

tiyangipun sanes (botên wontên ingkang sanes sadherek).

9. 𑀧𑀸𑀓𑀶𑀢𑀺𑀓 𑀧𑀸𑀓𑀶𑀢𑀺𑀓 𑀧𑀸𑀓𑀶𑀢𑀺𑀓 𑀧𑀸𑀓𑀶𑀢𑀺𑀓 *hana pwa ng anak ing yayah mwang ibu* = wontên kaponakan saking pancêr jalêr (saking bapa) lan saking pancêr estri (saking ibu).
10. 𑀧𑀸𑀓𑀶𑀢𑀺𑀓 *len* = lan, ugi, sanes (sanecipun).
11. 𑀧𑀸𑀓𑀶𑀢𑀺𑀓 *anggéh* = sêsambêtanipun sadherek kaprênah ... (Indonesia: pertalian saudara).
12. 𑀧𑀸𑀓𑀶𑀢𑀺𑀓 𑀧𑀸𑀓𑀶𑀢𑀺𑀓 𑀧𑀸𑀓𑀶𑀢𑀺𑀓 *len uwānggéh* (𑀧𑀸𑀓𑀶𑀢𑀺𑀓 *uwa* + 𑀧𑀸𑀓𑀶𑀢𑀺𑀓 *anggéh*) *paman* = lan ugi ingkang kaprênah uwa sarta paman.
13. 𑀧𑀸𑀓𑀶𑀢𑀺𑀓 *makādi* (𑀧𑀸𑀓𑀶𑀢𑀺𑀓 *maka* + 𑀧𑀸𑀓𑀶𑀢𑀺𑀓 *adi*) = langkung-langkung (Indonesia: terutama); kadosta.
14. 𑀧𑀸𑀓𑀶𑀢𑀺𑀓 𑀧𑀸𑀓𑀶𑀢𑀺𑀓 𑀧𑀸𑀓𑀶𑀢𑀺𑀓 *sira sang dwijānggéh* (𑀧𑀸𑀓𑀶𑀢𑀺𑀓 *dwija* + 𑀧𑀸𑀓𑀶𑀢𑀺𑀓 *anggéh*) *Guru* = panjênênganipun Sang Pandhita punika kaprênah Guru.

#### *Suraosipun:*

(Nalika) mriksani (mêngsah-mêngsahipun ingkang wontên ing barisan Korawa) Sang Arjuna katingal sajak trênyuh lan karêrantan panggalih-ipun, jalaran kawontênaning mêngsah-mêngsah-ipun (ingkang badhe linawan ing madyaning pêrang Bharatayuddha), sadaya kaprênah kadang-kadayanipun piyambak, botên wontên tiyangipun sanes (ingkang sanes sadherek): wontên ingkang kaprênah kaponakan saking pancêr jalêr (saking bapa) lan saking pancêr estri (saking ibu),





9.  $\text{Kālamṛtyu}$  = dewaning pêjah (Indonesia: dewa maüt, dewa kematian); Bathara Kala.
10.  $\text{mintonakên}$  = nêdahakên (Indonesia: memperlihatkan, menunjukkan).
11.  $\text{krama nira}$  = kawontênanipun, sipatipun.
12.  $\text{tuhu}$  = pancen, nyata, sanyatanipun, sajatosipun.
13.  $\text{krama niran}$  ( $\text{nira}$  +  $n$ )  $\text{tuhu}$  = kawontênanipun *bilih* sanyatanipun ....
14.  $\text{mūrṭti}$  = badan, salira.  $\text{Wiṣnumūrṭti}$  = tênggêsipun lugu: salira Wisnu, maksudipun: panjanmanipun Bathara Wisnu.
15.  $\text{lilā}$  = kanthi gampang (Indonesia: tanpa mengalami kesukaran), endah, sênêng lan têngtrêming manah, rumaos bêgja, kanthi alon.
16.  $\text{triwikrama}$  = tênggêsipun lugu: ingkang ajangkah tiga (Indonesia: yang berlangkah tiga), njangkah kaping tiga (jêjulukupun Bathara Wisnu). Maksudipun ing sêkar punika: (jalaran saking dukanipun) mancala warni awujud rêrupen ingkang nggêgirisi sangêt, kadosta: dados danawa ingkang agêngipun sarêdi anakan.
17.  $\text{makāwak}$  ( $\text{maka}$  +  $\text{awak}$ ) = asalira (Indonesia: berbadan).

18. (त्रिलोक) *triloka* = jagad têtiga (Indonesia: ketiga dunia).

*Suraosipun:*

Nalika punika duka tan sipi Prabu Krêsna; Nyat! jumênêng, lajêng miyos saking papan pirêmbagan. Wontên ing plataran panjênênganipun mancala warni dados agêng kados Kalamrêtyu (Bathara Kala), nêdahakên kawontênaning saliranipun ingkang sanyatanipun bilih panjênênganipun punika panjanmaning Wisnu. Kanthi gampil panjênênganipun triwikrama asalira jagad têtiga.